

IGNÁC ANTONÍN HRDINA

**DĚJINY PRAMENŮ
KANONICKÉHO PRÁVA**

KAROLINUM

Dějiny pramenů kanonického práva

Ignác Antonín Hrdina

Recenzovali:

PaedDr. Mgr. Bartoloměj Marián Čačík, J.C.D.

JUDr. Mgr. Václav Valeš, Ph.D.

**Financováno
Evropskou unií**
NextGenerationEU

**Národní
plán
obnovy**

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

Publikace byla vydána za podpory Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy a Národního plánu obnovy v rámci projektu Transformace pro VŠ na UK (reg. č. NPO_UK_MSMT-16602/2022).

Vydala Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum
Praha 2022
Redakce Vendula Kadlečková
Grafická úprava Jan Šerých
Sazba DTP Nakladatelství Karolinum
Vydání první

© Univerzita Karlova, 2022
© Ignác Antonín Hrdina, 2022

ISBN 978-80-246-5032-6
ISBN 978-80-246-5062-3 (pdf)

Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

OBSAH

Seznam zkratek.....	9
Úvod	11
1. Přehled vývoje římského práva.....	19
1.1 Přehled vývoje římského práva.....	19
1.1.1 Období římské republiky.....	20
Exkurz: Vznik dualismu práva v Anglii.....	24
1.1.2 Období principátu.....	25
1.1.3 Období dominátu	26
1.1.4 Justiniánská kodifikace.....	26
1.2 „Druhý život“ římského práva.....	31
2. Období předklasického kanonického práva (do poloviny 12. století).....	35
2.1 Římské právo a kanonické právo: od ambivalence k recepci.....	36
2.2 Charakteristika pramenů kanonického práva	41
2.2.1 Typologie pramenů kanonického práva	41
a) Prameny práva apoštolské doby (Písmo, tradice, spisy apoštolských otců)	42
b) Prameny partikulárního práva (zvl. nálezy místních synod).....	46
c) Legislativa ekumenických koncilů	49
d) Dekretální právo.....	56
e) Ostatní kogniční prameny (kajičné a rituální knihy, sbírky formulářů).....	57
2.2.2 Vnější zdroje právní úpravy.....	62
a) Prameny římského práva.....	62
b) Římské barbarské zákoníky	66
c) Národní barbarské zákoníky	67
d) Kapitulaře franckých králů	68
2.2.3 Počátky smluvní (konkordátní) právní úpravy	70
2.3 Pseudoapoštolské sbírky (2. až 4. století).....	74
2.4 Starokřesťanské sbírky autentických pramenů (5. až 8. století).....	77
2.4.1 Východní sbírky	78
2.4.2 Západní sbírky.....	80
a) Italské sbírky	80
b) Španělské sbírky.....	83
c) Galské sbírky	84
d) Africké sbírky	85
e) Ostrovní sbírky	87
2.5 Falzifikované sbírky z Francké říše v 9. století.....	88
2.6 Předgraciánské sbírky (od druhé poloviny 9. do počátku 12. století).....	93
2.6.1 Východní sbírky	93

2.6.2 Slované sbírky	94
2.6.3 Západní sbírky	100
a) Předgregoriánské sbírky	100
b) Gregoriánské sbírky	101
3. Období klasického kanonického práva	
(od poloviny 12. do poloviny 16. století)	107
3.1 Římské právo a kanonické právo: fascinace římským právem	108
3.2 Charakteristika pramenů kanonického práva	114
3.2.1 Všeobecné kanonické právo	114
3.2.2 Partikulární právo	119
3.2.3 Konkordátní právo	119
3.3 Decretum Gratiani	122
3.3.1 Mistr Gracián a jeho Dekret	123
3.3.2 Struktura Dekretu	124
3.3.3 Právní charakter Dekretu	129
3.3.4 „Druhý život“ Dekretu (glosátoři a dekretisté, edice Dekretu)	130
3.3.5 Význam Dekretu	132
3.4 Pograciánské sbírky (starobylé kompilace)	134
3.5 Kodifikace kanonického práva ve 13. a 14. století; Extravaganty	136
3.5.1 Dekretály Řehoře IX., tzv. Liber Extra	136
3.5.2 Liber Sextus Bonifáce VIII.	142
3.5.3 Klementiny	149
3.5.4 Extravaganty Jeana Chappuise	151
3.6 Corpus Iuris Canonici	152
4. Období poklasického kanonického práva	
(od poloviny 16. do 19. století)	157
4.1 Římské právo a kanonické právo: odstup plný respektu	157
4.2 Legislativa tridentského koncilu	160
4.3 Potridentské prameny a sbírky kanonického práva	172
4.3.1 Všeobecné kanonické právo	172
a) Papežské konstituce/bulária	173
b) Nařízení vyšších papežských úřadů	174
4.3.2 Partikulární právo	175
4.3.3 Konkordátní právo	175
4.4 První vatikánský koncil a další vývoj západního kanonického práva	182
4.5 Vývoj východního práva po tridentském a prvním vatikánském sněmu	185
4.5.1 Potridentský vývoj	186
4.5.2 Apoštolský list <i>Orientalium dignitas</i>	188

5. Období kodifikovaného kanonického práva (20. století)	191
5.1 Předkoncilní kodifikace západního práva	191
5.1.1 „Skutečně obtížný úkol“ (<i>Arduum sane munus</i>)	192
5.1.2 Kodex kanonického práva (CIC/1917)	194
Exkurz: Vliv civilistických kodifikací 19. stol. na systematiku CIC/1917	201
5.2 První novověká kodifikace práva východních církví	205
5.2.1 Na cestě k jednotnému východnímu zákoníku	205
5.2.2 Východní kodex kanonického práva (CICO)	207
5.3 Koncil a pokoncilní rekodifikace západního práva	212
5.3.1 Druhý vatikánský koncil a pokoncilní legislativa.....	213
5.3.2 Přípravné práce na rekodifikaci	217
5.3.3 Kodex kanonického práva (CIC/1983)	220
5.4 Pokoncilní rekodifikace východního práva	225
5.4.1 V duchu dekretu „ <i>Orientalium Ecclesiarum</i> “	226
5.4.2 Kodex kánonů východních církví (CCEO)	227
5.5 Pokodexová legislativa (od roku 1983 do současnosti).....	232
5.5.1 Ústavní/personální právo	234
5.5.2 Řeholní právo	247
5.5.3 Magisteriální právo	247
5.5.4 Sakramentální právo	255
5.5.5 Manželské právo hmotné.....	258
5.5.6 Majetkové právo	258
5.5.7 Trestní právo hmotné	259
5.5.8 Procesní právo	265
5.5.9 Kanonizační právo	270
5.5.10 Liturgické právo.....	273
5.6 Prameny konkordátního práva ve 20. století	274
5.6.1 Konkordáty z doby od skončení první světové války do druhého vatikánského koncilu.....	274
5.6.2 Pokoncilní konkordáty (popř. revize stávajících)	281
5.6.3 Konkordáty sjednané s postkomunistickými zeměmi.....	283
Závěr	287
Summary	289
Bibliografie	291
Výběr z pramenů a sbírek pramenů, chrestomatie.....	291
Výběr z literatury.....	292
Slovníky	294
Osobní rejstřík.....	295
Místní rejstřík	303
Index dokumentů a jejich sbírek	307

Seznam zkratek

AAS	Acta Apostolicae Sedis
ABGB	Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch
ACAP	Acta Curiae Archidioecesis Pragensis
AK	apoštolská konstituce
ASS	Acta Sanctae Sedis
BGB	Bürgerliches Gesetzbuch
BVerfG	Bundesverfassungsgericht
c.	canon, popř. caput
C.	causa/causae (v 2. části Graciánova dekretu)
CC	Code civil
CCEO	Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium
CIC	Codex Iuris Canonici
CIC/1917	Kodex kanonického práva vyhlášený roku 1917
CIC/1983	Kodex kanonického práva vyhlášený roku 1983
CICO	Codex Iuris Canonici Orientalis
CorpIC	Corpus Iuris Canonici
ČBK	Česká biskupská konference
ČSFR	Česká a Slovenská Federativní Republika

ČSSD	Česká strana sociálně demokratická
D	Digesta seu Pandectae (v justiniánské kodifikaci)
D.	distinctio (v Graciánově dekretu)
DS	Denzinger – Schönmetzer (Enchiridion symbolorum et definitionum)
Gal	list sv. apoštola Pavla Galaťanům
GS	Gaudium et spes
ChD	Christus Dominus
KKC	Katechismus katolické církve
1 Kor	1. list sv. apoštola Pavla Korintánům
2 Kor	2. list sv. apoštola Pavla Korintánům
KUL	Katolická univerzita Lublin
in VI°	in Libro Sexto Bonifatii VIII (v Knize šesté Bonifáce VIII.)
LEF	Lex Ecclesiae fundamentalis
LG	Lumen gentium
Lk	Evangelium podle sv. Lukáše
LThK	Lexikon für Theologie und Kirche
Mal	Malachiášovo proroctví
MGH	Monumenta Germaniae historica
Mk	Evangelium podle sv. Marka
MK	Münsterischer Kommentar zum CIC
MP	motu proprio
Mt	Evangelium podle sv. Matouše
NAe	Nostra aetate
ODS	Občanská demokratická strana
PCI	Pontificia Commissio ad Codicis canones authentice interpretandos
PČR	Parlament České republiky
PHS	Právně historické studie
pr.	principium
qu.	quaestio/quaestiones (v 2. části Graciánova dekretu)
RCP	Revue církevního práva (Church Law Review)
ReP	Reconciliatio et poenitentia
Sk	Skutky apoštolů
TS ČBK	Tiskové středisko České biskupské konference
UR	Unitatis redintegratio
VS OSN	Valné shromáždění Organizace spojených národů
X	Liber Extra, Kniha dekretů papeže Řehoře IX.
ZGB	Zivilgesetzbuch

Úvod

Sed in primis ad fontes ipsos properandum...
(Erasmus Rotterdamský)¹

Lecturis salutem!

Přední humanista pronesl tuto výzvu ve vztahu ke studiu antických autorů, ale ono ji lze *mutatis mutandis* vztáhnout i na studium kanonického práva. Ani ono „nespadlo s nebe“, ani jeho nyní platná kodifikace. Má svou téměř dvoutisíciletou historii (a započítáme-li starozákonní normativní texty, pak další více než tisíciletou prehistorii); a právě jejímu poznání slouží studium historických pramenů kanonického práva, a tím (do značné míry) i pochopení současné kanonickoprávní úpravy. *Properemus ergo ad ipsos fontes.*

Kanonické právo jakožto soubor závazných pravidel chování pro katolické křesťany provází církev po celou dobu její existence, třebaže ne vždy pod tímto označením;² poprvé snad nálezy prvního nicejského koncilu z roku 325 byly

1 *De ratione studii ac legendi interpretandique auctores*, Paris 1511.

2 Jako první snad užil výrazu „kanonické právo“ v dnešním smyslu slova dekrétista Štěpán z Tournay († 1203).

rozčleněny na úseky, označené jako kánony (κανόν). Kánonem se rozumí pravidlo chování či právní předpis vydaný církevní autoritou, a to oproti zákonu vyhlášenému mocí světskou (řecky νόμος). Už v samých počátcích církve se na stránkách Nového zákona (zejména ve Skutcích apoštolů a v apoštolských listech) setkáváme s právem – tedy se závazným a mocí apoštolů vynutitelným stanovením základních povinností křesťanů. Už i v církvi tehdy přirozeně platilo: *Ubi societas, ibi ius* („Kde je společnost,³ tam je právo“). A jak církevní *societas* rostla a šířila se, tak docházelo i k rozvoji práva, jímž se spravovala. Církev přitom hojně čerpala z práva římského a v mezích použitelnosti je recipovala, takže platilo: *Ecclesia vivit lege Romana* („Církev žije římským právem“). Ve středověku vyspělé kanonické právo představovalo vrchol evropské právní kultury a *Corpus Iuris Canonici* je nejvýznamnější právní památkou středověku vůbec. Tady se církev skutečně nemá za co stydět. Moderní evropské (zvl. kontinentální) právo je v mnohém pozitivně ovlivněno právem kanonickým a v některých odvětvích (zejména v právu manželském a procesním) lze mluvit o přímé recepci kanonického práva.

Povinnost vyučovat dějiny kanonického práva alespoň na církevních fakultách kanonického práva byla stanovena teprve ve 20. století, a to apoštolskou konstitucí papeže Pia XI. *Deus scientiarum Dominus* ze dne 24. 5. 1931: „Na fakultě kanonického práva ať je vykládána jak historie a texty zákonů, tak jejich důvody a vazby.“⁴ A protože dějiny kanonického práva nejsou disciplínou monolitní, nýbrž sestávají z různých relativně autonomních subdisciplín, na konstituci navazující *Ordinationes* Kongregace pro semináře a univerzitní studia stanoví, že na fakultách kanonického práva se mají jako pomocný předmět (*disciplina auxiliaris*) vyučovat dějiny kanonického práva (*historia iuris canonici*) ve složení: *fontes – instituta – scientia*,⁵ tedy:

- **dějiny kogničních pramenů** (*fontes cognoscendi*) kanonického práva;
- **dějiny právních institucí** (např. instituce biskupského úřadu, instituce synodality apod.), jak se v průběhu církevních dějin vyvíjely;
- **dějiny kanonistiky**,⁶ tedy nauky kanonického práva jakožto určité sebereflexy disciplíny samé, které zahrnují zkoumání vědecké činnosti kanonistů, metod uspořádání kanonickoprávní nauky, korelaci s jinými (zvláště teologickými a právními) disciplínami apod.

Tímto prováděcím předpisem je také výslovně požadováno studium římského práva (*Institutiones iuris romani*). Studium dějin kanonického práva na

3 V tom smyslu se církev tradičně nazývá *societas perfecta*, což nic nevyhovává o její dokonalosti či nedokonalosti, nýbrž jen o tom, že nad sebou nemá už žádného vyššího lidského zákonodárce, a že je tedy oprávněna, resp. nucena sama tyto zákony pro své členy vydávat.

4 Čl. 29.

5 *Ordinationes ad Constitutionem Apostolicam „Deus scientiarum Dominus“ de universitatibus et facultatibus studiorum ecclesiasticorum rite exsequendam* ze dne 12. 6. 1931, čl. 27 (3, II, 2/d).

6 Zatímco kvalitních příruček o dějinách pramenů kanonického práva je dostatek i v české a slovenské odborné literatuře, není tomu tak, pokud jde o dějiny kanonistiky; zde lze doporučit vynikající publikaci současného ostříhomského arcibiskupa: Erdő, Péter, *Geschichte der Wissenschaft vom kanonischen Recht*, Berlin 2006.

fakultách kanonického práva je pro dosažení licenciátu uloženo také současnou právní úpravou – jmenovitě v nařízení (*Ordinationes*) Kongregace pro katolickou výchovu k řádnému provádění apoštolské konstituce *Veritatis gaudium* ze dne 27. 12. 2017 – jen (z důvodů mně neznámých a ke škodě věci) z onoho výčtu „vypadlo“ povinné studium vědy o kanonickém právu.⁷ V této publikaci jsou probírány převážně dějiny pramenů kanonického práva (s nimiž ovšem dějiny kanonistiky bezprostředně souvisejí), a to tzv. pramenů kogničních (poznávacích).

„Pramenem poznání historie práva církevního může být vše, co nás o historii práva církevního přímo nebo nepřímo poučuje; sem čítáme právní předpisy samotné; úřední i soukromé spisy na nejrůznějším materiálu psané; ústní tradice; formuláře, díla literární: kroniky, díla apologetická, věroučná, mravoučná a dogmatická, soukromé dopisy, inventáře, registra apod. (...) V užším slova smyslu však nazýváme prameny poznání práva církevního, nebo též *formálními prameny* práva církevního, takové památky, kde účelem jejich pořízení byla přímo snaha platné právo sebrati, zaznamenati, před zapomenutím zachovati a jeho další používání a znalost usnadniti.“⁸

Zde ovšem bude z pochopitelných důvodů pojednáno jen o těchto kogničních pramenech *v užším slova smyslu*, a to téměř výlučně o pramenech práva všeobecného (*ius universale*), tedy nikoli partikulárního (*ius particulare*) – snad s výjimkou několika starověkých regionálních (ovšem nadregionálně významných) kanonickoprávních sbírek z doby, kdy stejně ještě žádné všeobecné (tedy „celocírkevní“) kanonické právo přirozeně neexistovalo. Přitom zvláštní pozornost je (s výjimkou poslední, tj. páté kapitoly) věnována – jak to bývá obvyklé – většinou nikoli jednotlivým právním pramenům ve formálním smyslu, tedy tzv. formálním pramenům práva *stricto sensu*,⁹ nýbrž jejich významným sbírkám (kolekcím), ať už soukromým, či (později) také úředním. Pro studium dějin institucí a pramenů kanonického práva v širším smyslu slova vůbec nechť poslouží u nás dnes běžně dostupné publikace z církevních dějin.

Předkládaná publikace je určena všem zájemcům o právní dějiny obecně a o dějiny kanonického práva zvláště. A z povahy věci vyplývá, že ti se budou rekrutovat především z okruhu studentů a absolventů právnických a teologických fakult.

Publikace z valné části představuje kompilaci mých dosavadních prací na toto téma. Za její „kostru“ jsem vzal historickou pasáž ze své monografie *Kanonické právo. Dějiny pramenů, teorie, platné právo*¹⁰ a doplnil jsem ji mimo jiné o obsah několika svých článků, roztroušených po různých odborných časopi-

7 Čl. 61, 2.a.

8 Bušek, Vratislav, *Učebnice dějin práva církevního I.*, Praha 1946, s. 41n.

9 Formálními prameny kanonického práva se rozumí „takové církevní autoritou uznané formy objektivního kanonického práva, v nichž jsou obsaženy kanonickoprávní normy“ (Hrdina, Ignác Antonín, Szabo, Miloš, *Teorie kanonického práva*, Praha 2018, s. 88; tam je podrobně pojednáno i o pojmu a klasifikaci pramenů kanonického práva).

10 Praha 2002; 2. upravené vydání: Plzeň 2011.

sech či sbornících a dnes už ne vždy snadno dostupných.¹¹ Toto doplnění se týká především alespoň těch základních informací o římském právu, které se na teologických fakultách (na rozdíl od těch právnických) celkem pochopitelně nepřednášejí, ovšem jejichž (alespoň rámcové) poznání považují pro studium kanonického práva obecně a jeho dějin zvláště za potřebné – vždyť z něj a v jeho prostředí kanonické právo vznikalo a vyvíjelo se; lze říci, že římské právo provázelo právo kanonické po celou téměř dvoutisíciletou dobu jeho existence. Větší pozornost je věnována také pramenům práva východních katolických církví, které jsem ve své zmiňované monografii poněkud zanedbal. Konečně jsou zmíněny hlavní prameny smluvní (konkordátní) právní úpravy, a to zvláště tam, kde se týkají naší země; děje se tak ovšem ve vší stručnosti, jelikož konkordátní právo je dnes předmětem samostatného subsystému – konfesního práva, resp. kanonického práva v širším smyslu (*ius ecclesiasticum externum publicum*).

Je evidentní, že církevní právo zejména po stránce materiální vyrůstalo, a to doslova organicky, také z práva biblického Izraele a z právní úpravy judaismu, s nímž (alespoň zpočátku a alespoň v Palestině) církev po nějaký čas kohabitovala. Jenže tuto kapitolu, jakkoli je nepochybně důležitá, lze na teologických fakultách (opět na rozdíl od fakult právnických) prakticky vynechat, protože o tyto informace je bohatě postaráno v traktovaných disciplínách Starého i Nového zákona a částečně i v ekleziologii.¹² Stejně tak není třeba za-

11 Jedná se (chronologicky) o následující články: 700 let od promulgace Dekretálů Bonifáce VIII., *RCP* 15 (2000), č. 1, s. 47–55; *Quinque volumina*, Bibliotheca Strahoviensis, roč. 2001, č. 4–5, s. 83–89; Pokodexová kanonická legislativa, in: *Sborník Katolické teologické fakulty Univerzity Karlovy v Praze* (ed. Petr Kubín, Mlada Mikulicová, David Svoboda), sv. 7, Praha 2005, s. 232–245; Bonum et aequum – pohled do právních dějin. K životnímu jubileu prof. JUDr. ThDr. Miroslava Zedníčka, *RCP* 34 (2006), č. 2, s. 107–118; 100 let od zahájení prací na úplné kodifikaci kanonického práva, *PHS* 38 (2007), s. 319–326; Kanonické právo v proměnách času (*Leges multae, ius unum*), in: *Pocta Stanislavu Balíkovi k 80. narozeninám* (ed. Vilém Knoll), Plzeň 2008, s. 120–129; *Concordia discordantium canonum* boloňského mistra Graciána, *PHS* 40 (2009), s. 327–341; Civilistické kodifikace 19. století a *Kodex* kanonického práva. Pocta PhDr. Karlu Waskovi k 60. narozeninám, in: *Sborník k poctě Evy a Karla Waskových, západočeských archivářů* (ed. Marie Wasková), Plzeň 2011, s. 167–173; Římské právo – právo platné ještě ve 20. století, in: *Caro amico. 60 kapitol pro Michala Skřejpka aneb Římské právo napříč staletími* (ed. Petr Bělovský a Kamila Stloukalová), Praha 2017, s. 184–192; Kanonická legislativa po *Kodexu* kanonického práva, in: *Pocta Jiřímu Rajmundu Treterovi* (ed. Zábaj Horák a Petra Skřejpková), Praha 2020, s. 171–188; Římské právo a kanonické právo, *Studia theologica*, 22 (2020), č. 1, s. 61–88. Na tyto články v tomto textu už nebude dále odkazováno, aby zbytečně nebyl přetěžován poznámkový aparát, který je i jinak přizpůsoben poslání textu. Z téhož důvodu v něm také neuvádím odkazy na citované římské dokumenty; u starších jsem čerpal zejm. z Gasparriho *Codicis Iuris Canonici Fontes* (I.–VI.), u novějších z věstníku *Acta Sanctae Sedis* (vycházejícího v letech 1865–1908), resp. *Acta Apostolicae Sedis* (od roku 1909), popř. (u předpisů vydaných po publikaci CIC/1917) z Ochoových/Gutiérrezových *Leges Ecclesiae post Codicem iuris canonici editae*. Oba vatikánské věstníky jsou ostatně pro případné zájemce dostupné i na webových stránkách Svatého stolce: ASS na https://www.vatican.va/archive/ass/index_it.htm a AAS na https://www.vatican.va/archive/aas/index_sp.htm.

12 Čtenářům mohu v této souvislosti doporučit dvě nepřilíš staré monografie: Jiřího Rajmunda Tretery a Zábaje Horáka z Právnické fakulty UK *Právní dějiny církví. Synagoga a církev v průběhu dějin* (Praha, 2019, s. 19–64) a Vojtecha Vladára *Dejiny cirkevného práva* (Praha 2017, s. 21–31).

bývat se zde příliš historickým kontextem vývoje kanonického práva, protože ten je detailně probírán v rámci církevních dějin. Konečně pojednání o právu přirozeném (*ius naturale*) jakožto prameni práva (i kanonického) *sui generis* lze nalézt v publikacích z oblasti teorie či filosofie práva.¹³

Pokud jde o prameny samotné, nepřináší tato publikace žádné novum – tak by tomu (z povahy věci) mohlo být jen tehdy, pokud by byl objeven nějaký dosud neznámý rukopis či starý tisk, jak se to podařilo německému historikovi Bartholdu Georgu Niebuhrovi (1776–1831), když počátkem 19. století (1816) v klášterní knihovně ve Veroně objevil palimpsest s do té doby neznámým textem Gaiových Institucí; nový tedy může být pouze výběr pramenů, popř. jejich hodnocení. A protože čtenáře (zvláště z řad studentů) po zkušenostech vesměs nepodezírám z toho, že by s těmito jednotlivými konkrétními prameny kanonického práva (zejména když nejsou přeloženy do češtiny nebo angličtiny) přímo pracovali, uvádím poněkud netradičně (na způsob chrestomatie) někdy i delší ukázky vybraných právních textů hned za pojednání o sbírkách pramenů či jednotlivých pramenech, aby tak mohli v jednom svazku získat určité povědomí nejen o existenci těchto pramenů, nýbrž také o jejich obsahu i formě.

Dějiny kanonického práva (a tím i jeho formální prameny) lze periodizovat různým způsobem, přičemž žádný z nich si nemůže činit nárok na výlučnost. Text, následující po úvodním pojednání o **římském** právu (1. kap.), bere za základ tradiční tripartici kanonickoprávních dějin, kterou v předmluvě ke Kodexu kanonického práva z roku 1917, vynikajícím to přehledu dějin pramenů kanonického práva, zmiňuje i její autor, kardinál Pietro Gasparri;¹⁴ ten rozlišuje období tzv. práva starého (*ius antiquum*) neboli **předklasického**, zahrnující dobu od vzniku církve do vydání Graciánova dekretu před polovinou 12. století (2. kap.), dále dobu tzv. nového práva středního věku (*ius novum medii aevi*) neboli práva **klasického** od díla mistra Graciána po tridentský sněm (3. kap.), a – ze svého pohledu – období tzv. práva nejnovějšího (*ius novissimum*) neboli **poklasického** od tridentského sněmu (1545–1563) do promulgace Kodexu kanonického práva v roce 1917 (4. kap.); jako úvod ke každé z kapitol je předasláno pár vět o vzájemném vztahu práva římského a práva kanonického v tom kterém období. Konečně dvacáté století je možno označit za období kodifikací či práva **kodifikovaného** (*ius codificatum*), a to i pokud jde o právo východních katolických církví (5. kap.). Tato poslední kapitola (přesněji její druhá polovina – 5.3 až 5.5) chce čtenářům poskytnout také stručný přehled hlavních norem recentního kanonického práva, které je sice právem nikoli historickým, nýbrž platným (*ius vigens*), nicméně také je součástí dějin kano-

13 K tomu viz např. výbornou Příbylovu studii *Přirozené právo v normativě Kodexu kanonického práva*, in: Příbyl, Stanislav, *Církevněprávní studie*, Chomutov 2012, s. 164–177.

14 „V tom ohledu zajisté není nikoho, kdo neví, že zákony, které byly vyneseny před Gratianem (z r. 1140–1150), se i v současné době nazývají *starým právem* (*ius antiquum*); z doby od Gratiana do církevního sněmu tridentského (1145–1163) *novým právem* (*ius novum*), třebaže nám jsou již velmi dávné; z doby po tridentském sněmu *nejnovějším právem* (*ius novissimum*).“

nického práva, třebaže těch nejnovějších. Připojen je i osobní a místní rejstřík, index uváděných dokumentů a jejich sbírek, jakož i doporučená bibliografie, na kterou v poznámkovém aparátu odkazují jen ve zkratce.

Bylo by projevem jistého nevděku, kdybych ve vši možné stručnosti nevzpomenul alespoň těch nejvýznamnějších právních historiků nebo učitelů kanonického práva, kteří se u nás prameny kanonického práva zabývali či zabývají a výsledky své vědecké práce publikovali (i já jsem z nich zde i jinde čerpal) – a nemáme se za co stydět. Ještě za existence podunajské monarchie byla péčí Právnické jednoty v Praze z polštiny do češtiny přeložena a v letech 1887–1889 vydána dvoudílná monografie profesora univerzity ve Lvově a pozdějšího ministra kultu a vyučování v rakouské vládě JUDr. Edwarda Rittnera (1845–1899) *Církevní právo katolické*;¹⁵ a právě její první díl je do značné míry věnován pramenům kanonického práva. V období první republiky nelze nezmínit trojdílnou učebnici kanonického práva od profesora na teologickém ústavu redemptoristů v Obořišti Mons. JCDr. Josefa Pejšky, CSsR (1870–1946) *Církevní právo se zřetelem k partikulárnímu právu československému*. Pramenům kanonického práva je věnována celá první část prvního svazku („Ústavní právo církevní“, Obořiště 1932). Dosud nepřekonaným českým dílem z dějin kanonického práva, které se neomezuje jen na jeho prameny, je dvoudílná *Učebnice dějin práva církevního* od profesora na právnických fakultách v Bratislavě, Brně a v Praze JUDr. Vratislava Buška (1897–1978), kterou v období tzv. limitované demokracie roku 1946 ještě stačil vydat Spolek českých právníků Všehrd. Za čtyřicetileté komunistické vlády pak mohla z tohoto oboru vyjít jedině skripta (zato vynikající!) pro posluchače tehdejší Cyrilometodějské bohoslovecké fakulty v Praze se sídlem v Litoměřicích od tamního profesora církevního práva ThDr. Jaroslava Michala (1911–1988); nesou název *Dějiny pramenů poznání kanonického práva s přihlédnutím k dějinám práva římského* a vydalo je Ústřední církevní nakladatelství v Praze v roce 1967. Teprve za nového režimu mohla u nás věda kanonického práva pokračovat i mimo úzké hranice teologických fakult – tedy na fakultách právnických. A především na té pražské to byl prof. JUDr. Rajmund Jiří Tretera OP (* 1940) z Katedry právních dějin, který se o to významným způsobem zasloužil. Dějin pramenů kanonického práva se více či méně dotýká většina jeho publikací z oblasti církevního práva – zde budiž jako jeden příklad za všechny vzpomenuta jeho monografie *Církevní právo* (nakl. Leges, Praha 2016) ve spoluautorství s doc. JUDr. JCLic. Zábodem Horákem, LL.M., Ph.D. (* 1975) z téže katedry, kterou autoři dedikovali právě „památce českých průkopníků vědy církevního práva Vratislava Buška, Josefa Pejšky a Jaroslava Michala“ a která se v letošním roce (2021) dočká v téměř nakladatelství svého druhého vydání. Konečně zde nemohu nezmínit dvě práce svého milého slovenského kolegy, kanonisty a romanisty, vysokoškolského pedagoga (Trnava, Bratislava) prof. JUDr. Mgr. Vojtecha Vladára, Ph.D. (* 1981):

15 *Prawo kościolne katolickie*, Lvov 1878–1879. Český překlad pořídil JUDr. Emanuel Zítek.

Pramene práva katolické cirkvi v historickom vývoji (Vydavateľství a nakladateľství Aleš Čeněk, s. r. o., Plzeň 2009) a především jeho *Dejiny cirkevného práva* (vyd. Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, Praha 2017), v nichž komplexním způsobem zpracovává nejen téma pramenů, nýbrž celých dějin kanonického práva.

Za laskavou recenzi této publikace děkuji svým milým kolegům PaedDr. Mgr. Bartoloměji Mariánu Čačíkovi, J.C.D., O.Praem. (Katolická teologická fakulta UK v Praze, Katedra pastorálních oborů a právních věd), a JUDr. Mgr. Václavu Valešovi, Ph.D. (Fakulta právnická ZČU v Plzni, Katedra právních dějin). Za její vydání pak vděčím nakladatelství Univerzity Karlovy Karolinum.

„Závěrem úvodu“ si dovoluji upozornit laskavé čtenáře zejména z řad (i budoucí) právnické veřejnosti na to, co nám jako studentům kdysi na Právnické fakultě Univerzity Karlovy kladl na srdce zvěčnělý právní historik pan profesor JUDr. Stanislav Balík, CSc. (1928–2015), při přednáškách z právních dějin, když citoval z jednoho historického románu Waltera Scotta: že totiž ten, kdo ovládá jen platné právo, může být tak nanejvýše „zedníkem práva“, zatímco „architekt práva“ musí znát i jeho dějiny.¹⁶ A to přirozeně platí i pro právo kanonické...

Autor

16 „A lawyer without history is a mechanic, a mere working mason; if he possesses some knowledge of these, he may venture to call himself an architect“ (historický román Waltera Scotta *Guy Mannering* z roku 1815).

/1/

Přehled vývoje římského práva

Říkává se (a jistě na tom mnoho je), že evropská civilizace stojí na třech pilířích: na židovsko-křesťanském monoteismu, na řecké antické filosofii a na římském právu. Tato kapitola bude tedy věnována tomu posledně zmíněnému fenoménu – v prvním oddílu (1.1) přehledu vývoje římského práva jakožto práva kdysi platného, v druhém oddílu (1.2) jeho tzv. druhému životu.

Právo je obvykle produktem a současně instrumentem státu (popř. nějakého předstátního útvaru). Ale že to neplatí absolutně a že právo není nutně jakoby „přiklíženo“ k státu, jak to tvrdí ještě dnes – spíše snad už jen výjimečně – někteří zatvrzelí etatisté, to potvrzuje nejen právo kanonické (a dále právo mezinárodní veřejné a konečně v současnosti i právo unijní), nýbrž také právo římské: po tisíc let provázelo římskou státnost, ale poté díky své recepci žije dále jak v právních rádech jednotlivých států, tak v právu kanonickém.

1.1 PŘEHLED VÝVOJE ŘÍMSKÉHO PRÁVA

Tento oddíl je přirozeně určen především těm, kdo neměli možnost studovat římské právo; ale snad i těm ostatním oživí jejich znalosti z doby univerzitních

právnických studií. Je strukturován podle obvyklé periodizace římských právních dějin: období římské republiky (1.1.1) – období principátu (1.1.2) – období dominátu (1.1.3) – justiniánská kodifikace (1.1.4). Jako exkurz je (pro nápadnou příbuznost s římskoprávním vývojem v jedné z jeho etap) vložena pasáž o vzniku dualismu práva v Anglii.

1.1.1 OBDOBÍ ŘÍMSKÉ REPUBLIKY

O nejstarším období tzv. archaického římského práva v **době královské** před polovinou prvního tisíciletí před Kristem toho mnoho nevíme. Primitivní právní instituty odpovídají zemědělskému charakteru státu. Výrazné je spojení práva a náboženství,¹⁷ kdy právní vědou se zabývají zejména pontifikové (tzv. pontifikální jurisprudence).

Lépe jsme na tom s informacemi v období římské **republiky**. Hlavním, ovšem nedochovaným pramenem římského práva té doby byl Zákon 12 desek (*Lex XII Tabularum*) z poloviny 5. století před Kristem, který byl na patricijích vynucen plebeji. Roku 454 do Řecka přichází komise pro obhlédnutí tamních zákonů, po návratu zvolilo lidové shromáždění – tzv. centuriátní komicie (*comitia centuriata*), sbor deseti zákonodárců (*X viri legibus scribundis*) a deset jimi vypracovaných desek bylo těmito komiciemi schváleno. Následující rok decemvirové doplnili zákon o dvě další desky; jejich následný pokus o samovládu byl sice smeten, ale dvě desky byly komiciemi přijaty. Dvanáct desek zákona bylo veřejně vystaveno na římském fóru a ještě Cicero o sobě píše, že se je musel učit *ut carmen necessarium* („jako povinnou báseň“).¹⁸ Text se dochoval jen fragmentárně z citací právníků, první pokus o rekonstrukci pochází od Jakoba Gothofreda v 17. stol.; z nových vyniká pokus německého romanisty Otto Lenela. Zákon nebyl systematickým zpracováním celého práva, nýbrž jen norem nejdůležitějších nebo sporných (fragmenty obsahují právo rodinné, dědické, trestní správní...).

Zákon XII desek

Deska III

1. Těm, kteří uznali dluh a byli řádně odsouzeni, budiž dáno zákonných 30 dnů.
2. Teprve poté budiž vložena ruka, ať ho vede před soud.
3. Nesplní-li rozsudek a nezaručí-li se nikdo za něj na soudě, ať ho odvede s sebou, spoutá ho buď provazem nebo okovy o váze 15 liber, ne těžšími, pokud bude chtít, lehčími.
4. Jestliže chce, ať žije ze svého. Pokud nežije ze svého, ať ten, kdo ho drží v poutech, mu dává každý den libru mouky. Pokud chce, ať dává více.

17 K tomu srv. např. Skřejpek, Michal, *Ius et religio. Právo a náboženství ve starém Římě*, Pelhřimov 1999.

18 *De legibus*, 2, 23, 59.